

»Treba j'met močan srce pa železno volo«

Kovaška tradicija rodbine Krmelj v Poljanski dolini

Izvleček

Na Škofjeloškem se je v preteklosti razvilo veliko število različnih obrti. Razvoj so med drugim omogočili bogati naravni viri, ki so bili ključni tudi za razvoj kovaške obrti. Začetki železarstva in kovaštva na Loškem sicer segajo že v mlajšo železno dobo, prve pisne dokaze o fužinarstvu in kovaštvu na Loškem pa najdemo v urbarju iz leta 1291. Različne kovaške obrti so bile prisotne na celotnem območju, saj so tu kopali železovo rudo, ob bogatih vodnih virih pa so nastajale številne kovačije. Ena pomembnejših kovaških rodbin na Škofjeloškem je gotovo rodbina Krmelj. V Poljansko dolino so Krmelji prišli s Črnega Vrha in vzpostavili dve kovačiji (v Hotovlji in kasneje v Logu nad Škofjo Loko), v katerih se je kovaška tradicija prenašala skozi več generacij. Danes je še edina delujoča kovačija rodbine Krmelj v Logu. Vodita jo Mateja in Jože Krmelj, ki z nadaljevanjem in nadgrajevanjem družinske tradicije kovačijo umeščata na svetovni kovaški zemljevid.

Ključne besede: kovaštvo, kovaška obrt, rodbina Krmelj, Poljanska dolina, Hotovlja, Log nad Škofjo Loko, rokodelstvo, škofjeloško območje

Abstract

»You must have a strong heart and iron will«

The blacksmith tradition of the Krmelj family in the Poljana valley

Many different crafts developed in Škofja Loka in the past. This development was made possible by, among other things, abundant natural resources, which were also key to the development of the blacksmith trade. The beginnings of iron working and blacksmithing in Škofja Loka Area go back to the early Iron Age, and the first written evidence of iron working and blacksmithing can be found in a land registry from 1291. Various blacksmith crafts existed over the entire region, since iron ore was mined here, and many smithies were created beside the rich water resources.

The Krmelj family are certainly one of the most important blacksmith families in Škofja Loka. The Krmelj family came from Črni Vrh and established two smithies (in Hotovlja and later in Log above Škofja Loka) in the Poljana Valley, in which the blacksmith tradition was passed down through many generations. Today, the Krmelj family's only working smithy is in Log. It is led by Mateja and Jože Krmelj who, by continuing and supplementing the family tradition, have placed blacksmithing here on the world blacksmith map.

Key words: blacksmithing, blacksmith craft, Krmelj family, Poljana valley, Hotovlja, Log nad Škofjo Loko, handcraft, Škofja Loka region

Kovaštvo Krmelj v Logu v Poljanski dolini je eno najbolj znanih orodnih kovaštev v Sloveniji in bo v letu 2020 praznovalo 150 let kovaške tradicije.¹ Ta kovačija je ena redkih še delujočih pri nas in edina, ki nadaljuje dolgo tradicijo kovanja rodbine Krmelj, ki sega vsaj v 2. polovico 19. stoletja. Kljub temu, da je kovačija v Logu edina Krmeljeva kovačija, kjer se kovani izdelki še izdelujejo, pa ostajajo bogati spomini tudi na tisto, ki je v Hotovlji delovala vse do leta 1983.

Kovači Krmelji že od nekdaj slovijo po kovanju najrazličnejših izjemno kakovostnih rezilnih orodjih, vsaka generacija pa je tej tradiciji dodala svojo značilnost in jo prilagajala potrebam časa, v katerem je delovala.

Zgodovinski kontekst razvoja fužinarstva in kovaštva na Škofjeloškem

Kakor za gospodarstvo na splošno so bili na loškem ozemlju tudi za razvoj obrti (tudi kovaške) dani dobri naravni pogoji. Hribovja, ki oklepajo Poljansko in Selško dolino, so po geološki sestavi zelo pestra, prav tako pa je značilen razgiban relief. Po njem teče veliko potokov, ki so omogočali delovanje številnih žag in mlinov, ob tekočih vodah se je razvilo tudi večje število kovačij. Pridobivanje železove rude – bobovca – na sosednji Jelovici in kuhanje oglja sta v preteklosti ustvarila pogoje za razvoj žebjarstva v Železnikih, ki pa je zaradi tuje konkurence kasneje zamrlo.²

France Planina je zbral podatke o kovaštvu oziroma železarstvu na loškem podeželju, kjer so kmetje znali izdelovati osnovne kovaških izdelke, prav tako pa so znali pridobivati tudi surovino – železo. Prebivalstvo v Selški dolini se je ukvarjalo s pridobivanjem železa že precej pred nastankom Železnikov, kar dokazuje naselbinsko ime Rudno, ki je v urbarju omenjeno leta 1291, in precejšnja količina železne žlindre, ki so jo našli na tem območju na Štalici pod Kališami.³

1 Prvi znani kovač v rodbini Krmelj, Janez Krmelj, rojen 1849, je svojo dejavnost začel leta 1870 pri 21. letih. Tudi s svojim sloganom »*Tradicija in kakovost od leta 1870*« se s ponosom na to dolgo kovaško tradicijo še danes opira kovačija Krmelj v Logu nad Škofjo Loko.

2 Planina, Obrt in gostinstvo na loškem ozemlju, str. 83.

3 Blaznik, O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja, str. 93.

Pri Hobovšah, ob izlivu Hobovščice v Poljansko Soro, se omenjajo fužine že leta 1580, delovale so do leta 1650, kraj pa se še danes imenuje Fužine. Tudi v Hotavljah so talili železovo rudo v pečeh, kar je prvič omenjeno leta 1643. Ti manjši fužinarski obrati so sčasoma propadli, fužine pa so se na Škofjeloškem najdlje ohranile v Železnikih, vse do konca 19. stoletja.⁴

Primitivni kmečki železarji so sami kopali rudo, jo topili, belili železne kepe in jih z ročnimi kladivi prekovali v uporabne izdelke. Na področju železarstva in kovaštva je proti sredini 14. stoletja na loškem ozemlju prišlo do pomembnih sprememb. Takratni freisinški škof Albreht je na območje poklical furlanske fužinarje ter jim daroval zemljo ob Sori in Dašnici, kjer so kmalu vzpostavili nove obrate na vodni pogon. Pojavile so se fužine, opremljene z vodnimi kladivi, ki jih v virih prvič najdemo leta 1396, ob njih so postopoma rasle tudi kovačije. Razmah fužinarstva je na območje prinesel širše gospodarske koristi, fužinarji so imeli pri oblasteh zato velike ugodnosti.⁵ Da bi škofjeloški kovači utrdili svoj položaj, so 1475 ustanovili ceh, posvečen zavetniku sv. Eligiju (Aloju). Vanj so se vključili orodni in podkovski kovači, žebjarji, izdelovalci sekir in ključavničarji. Pri škofu so leta 1488 dosegli, da so morali iz Železnikov vse železo in železne predmete v odkup najprej ponuditi domačim trgovcem in kovačem v Škofji Loki, šele nato so jih lahko prodajali drugje. Do prve polovice 16. stoletja je žebjarstvo v Škofji Loki že nazadovalo, v Železnikih se je razvijalo naprej. Že vsaj v začetku 17. stoletja se je tam oblikovala prva oblika kapitalističnega gospodarstva – založništvo, ki se je razvijalo in ohranilo do konca 19. stoletja. V prvi polovici 19. stoletja je v Železnikih žeblje kovalo okoli 400 kovačev. Tedaj je že močno primanjkovalo domače železove rude, zato so jo začeli uvažati s Koroške. Leta 1806 je uvožena količina železove rude že presegla domačo produkcijo. O veliki razširjenosti dejavnosti pričajo podatki o letni izdelavi, ki je v tistem času znašala 180 do 200 ton oziroma 40 milijonov žebeljev. Poleg že znanih tržišč so takrat iz Železnikov žeblje izvažali še na Hrvaško, v Slavonijo, Banat in Vojno krajino.⁶

Kovaška dejavnost je bila predvsem v preteklosti zelo raznolika. Prvotno so se razvile obrtne panoge, kot so ključavničarstvo, žebjarstvo in puškarstvo. Poznali smo podkovske, vozne in orodne kovače. Danes pa so najpogostejši, a kljub temu redki, orodni in umetnostni kovači. Zanimivi so podatki iz leta 1954, ki kažejo na prisotnost različnih obrti v tistem času. France Planina navaja, da je takrat v Škofji Loki delovalo 7 panog, vezanih na železarstvo in kovaštvo, s 17 delavnicami. V Občini Gorenja vas je delovalo 5 panog s 15 delavnicami, v Občini Žiri 3 s 5 delavnicami, v Železnikih pa so bile prisotne 3 panoge z 9 delavnicami.⁷ Znotraj širšega družbenoekonomskega konteksta časa po 2. svetovni vojni je kovaška obrt začela nazadovati. Furmanstvo je propadlo, konja

4 Pavlovec, Udarjanje kovaških kladiv, str. 3.

5 Blaznik, O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja, str. 93–94.

6 Šifrer Bulovec, Kratka zgodovina železarstva in kovaštva na Loškem, str. 1–2.

7 Planina, Obrt in gostinstvo na loškem ozemlju, str. 85–87.

je zamenjal traktor, sekiro motorna žaga, mladi so si delo raje poiskali v tovarnah, stanje pa je še dodatno poslabšala neugodna davčna politika do obrtnikov. Na temelju močne železarske in kovaške tradicije območja ter potreb po strokovno izdelanih predmetih iz železa so leta 1960 ustanovili Šolo za kovinarsko stroko in obrt lesne šole, danes Šolski center Škofja Loka, Srednja šola za strojništvo.⁸

Rodbina Krmelj, rodbina kovačev

Hotovlja

1	2	3	4	5	6	7	8
36 40	Fajgel Josip	29	3	1844			
	Marija	11	7	1838			
	Andrej	17	11	1866			
	Jerica	23	2	1871			
Krmelj	Krmelj Franc	3	12	1874	Črni Vrh 66		
	Carolka Marija I	22	5	1876	Hotovlja 97 + 4/1, 1901		poroč. 1900, 1898
	Franc	7	8	1886	Črni Vrh + 3/5, 1900		
	Janez	23	6	1892	" + 3/6, 1897		
	Matevž	19	8	1899	"		poroč. 1901
	Antol Marija II	1	3	1879	Lozokobeda 6		poroč. 1899, 1922
	Kobir Ana	4	7	1897	Višnja 6		poroč. 1901, 1922
	Marija	25	1	1914	Hotovlja 36		
	Anica	18	6	1935	Višnja 6 + 3/6, 1925		

Status animarum župnije Poljane, »par Kovač«, Hotovlja 36/40. (vir: osebni arhiv Bernarda Jesenko Filipič)

Manjkajoče rodoslovne podatke nekaterih članov rodbine pa je zbrala in dopolnila Bernarda Jesenko Filipič.⁹ Vprašanje, od kod je rodbina Krmelj prišla na Črni Vrh, zaenkrat ostaja neodgovorjeno.

Preden so se Krmelji izselili iz župnije Črni Vrh, so nazadnje živeli v hiši Črni Vrh 102.¹⁰ Po domače se je tam reklo Pr' Pekalc in že ime samo kaže na kovaško dejavnost. Izvira namreč iz zvoka kovaškega kladiva peka-peka-peka. V *Statusu animarum* piše, da je tu živel Janez Krmelj, rojen 31. 5. 1849 (leta 1872 se je poročil z Ano Eržen, imela sta 6 otrok), in kasneje (22. 10. 1917) s svojo drugo ženo Marijo Freljih.

8 Šifrer Bulovec, *Kratka zgodovina železarstva in kovaštva na Loškem*, str. 3.

9 Pogovor z Bernardom Jesenko Filipič. Pisna korespondenca z avtorico prispevka.

10 Po preštevilčenju vasi se 24 hiš na zahodnem delu naselja preimenuje v naselje Rovt in hiša Črni Vrh 102 dobi leta 1954 hišno številko Rovt 4, za katero se navaja hišno ime Kovač. Bernarda Jesenko Filipič navaja vir: Slabe, Marjan: *Črni Vrh nad Polhovim Gradcem*, Ljubljana, 1993/1994.

Popis generacij rodbine Krmelj, vse do okoli leta 1730, je s svojim raziskovanjem rodoslovja Poljanske doline zbral Ivan Stanonik. Pred leti je začel raziskovati zgodovino rodbine Krmelj, a kot sam pravi, se pri rodoslovju delo nikoli ne konča in z vsakim novim podatkom se pojavijo nova vprašanja. S svojim raziskovanjem sledi rodbini Krmelj na Črni Vrh, kjer se je okoli leta 1730 rodil Bartolomej Krmelj. Rodoslovne podatke je zbral iz matičnih knjig župnije Črni Vrh, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana, in iz *Statusa animarum* iz župnišča Črni Vrh.

V *Statusu animarum* Občine Ljubljana - Vič je vpisano, da je bil Janez Krmelj »hišar«, torej je imel v lasti samo hišo, druge zemlje pa verjetno ne. Ivan Stanonik na podlagi zbranih podatkov ugotavlja, da je bila to najverjetneje nova hiša, postavljena v drugi polovici 19. stoletja, v kateri je delovala kovačija. Prvi zapis o kovaški dejavnosti v rodbini v pisnih virih najdemo pri vpisu poklica Janeza Krmelja (roj. 1849). Ta je svojo obrt začel pri 21. letih, leta 1870, dejavnost je prenesel na sina Franca Krmelja (roj. 1874). Franc Krmelj, brat Pavleta Krmelja, pripoveduje, da so včasih na tej kovačiji med drugim izdelovali tudi svedre za izdelavo lesenih vodovodnih cevi.

Kovaška obrt rodbine Krmelj se je v naslednjih generacijah zasidrala v Hotovlji v Poljanski dolini, kasneje pa še v Logu nad Škofjo Loko. Družinske zgodbe, povezane s kovaško obrtjo, razkrivajo močno prepletenost in povezanost več generacij s to dejavnostjo.

Rodbina Krmelj ¹¹	
Bartolomej Krmelj (~ 1730) žena Maruša (~ 1734) Jožef Krmelj (3. 3. 1754), Črni Vrh žena Marija Košir (9. 3. 1758), Črni Vrh Jožef Krmelj (13. 3. 1787), Črni Vrh 24, † 1863, Črni Vrh 31 I. žena Marija Prosen (28. 3. 1789), Črni Vrh; II. žena Marija Trobec (1783) Jožef Krmelj (13. 3. 1816), Črni Vrh 31, † 11. 8. 1877, Črni Vrh 58¹² žena Marija Ambrožič (2. 3. 1813), Smolnik 13 Janez Krmelj (31. 3. 1849), Črni Vrh 58, † 28. 4. 1925, Črni Vrh 58 I. žena Ana Eržen (1849), Lajše 5, Leskoveca; II. žena Marija Frelih (19. 3. 1856), Kopačnica 8	
brata Matevž in Franc Krmelj	
Matevž Krmelj (8. 9. 1880), Črni Vrh 58; † 24. 9. 1940, Planina 19; žena Marija Jereb (13. 8. 1878), Volaka 8, † 29. 7. 1967, Planina 19	Franc Krmelj (3. 12. 1874), Črni Vrh 66, † 24. 8. 1942, Hotovlja I. žena Marija Osredkar, (22. 5. 1876), Mala voda Šentjošt, poročena 12. 10. 1896; † 4. 1. 1901 II. žena Marija Arnol, (1. 3. 1879), Lovsko Brdo 6, poročena 6. 5. 1901

- 11 V prispevku predstavljamo le del družinskega drevesa, brez vseh potomcev vsake generacije. Celotno gradivo v svojih zapisih hrani Ivan Stanonik. Prav tako se rodovnik nadaljuje z generacijo, ki sledi Tadeji Šubic in Heleni Engelman ter Alenki Krmelj.
- 12 Črni Vrh 58, domačija Logar, po letu 1954 Rovt 1 (Jesenko Filipič 2020).

bratranca Janez in Matevž Krmelj nečak Franca Krmelja sin Franca Krmelja	
Janez Krmelj (17. 6. 1909), Planina 29, † 3. 8. 1986 Hotovlja 40 ¹³ žena Marija Jesenko (9. 11. 1909), Bukov Vrh 5 poročena 17. 10. 1932, Poljane, † 20. 8. 1994	Matevž Krmelj (19. 8. 1899), Črni Vrh † 1. 12. 1941, Kovski Vrh žena Ana Košir (4. 7. 1897), Visoko pri Poljanah 6, poročena 18. 2. 1922
bratranca v II. kolenu sin Janeza Krmelja sin Matevža Krmelja	
Pavle Krmelj (16. 5. 1936) † 23. 11. 1983 žena Ana , rojena Morela (31. 7. 1933), † 19. 6. 2011	Matevž Krmelj (21. 11. 1932), Log, † 28. 8. 2014, Ljubljana žena Katka , rojena Demšar (24. 11. 1929)
hčeri Pavleta Krmelja hčeri Matevža Krmelja	
Tadeja Šubic (10. 8. 1960) Helena Engelman (21. 08. 1965)	Mateja Krmelj (14. 3. 1962) Jože Krmelj (rojen Benedičič) (16. 1. 1963) Alenka Krmelj (28. 10. 1960)

- 13 Bernarda Jesenko Filipič navaja, da so se »Par Kovač« v Hotovlji skozi stoletje in pol zvrstile štiri hišne številke. Okoli leta 1870 je bila Hotovlja 36 zadnja številka Hotovlje. Nato je številka 40 vse od konca 19. stoletja do petdesetih let prejšnjega stoletja, ko dobi kovačeva hiša hišno številko 42. Ob zadnjem številčenju pa stara kovačeva hiša dobi številko 40, nova hiša Pavleta Krmelja, zadnjega kovača, pa številko Hotovlja 42. Prav tako opozarja, da je v dokumentu ZAL Škofja Loka, v katerem gre za združitev zemljiške knjige in katastra, Franc vpisan Kermelj, v *Statusu* župnije Poljane pa Krmelj (Jesenko Filipič 2020).

Zgodba kovačev v Hotovljji

Vas Hotovlja je v 16. in 17. stoletju nastala kot manjše kajžarsko naselje, stisnjeno v hotoveljski grapi. Živahne vodne tokove so prebivalci izkoristili za mline in kovačije.¹⁴ Tukaj je kovaška delavnica delovala več kot 200 let.¹⁵ Stavba je bila zgrajena po letu 1868¹⁶ in že njen prvi lastnik Lovrenc Fajgel¹⁷ je bil kovač.¹⁸

Franc Krmelj (roj. 1874) se je s Črnega Vrha preselil v Hotovljo v Poljanski dolini in tam leta 1900 od kovačev Fajgel kupil kovačijo.¹⁹ S prvo ženo sta imela sina Matevža,²⁰ ki se je pri očetu izučil kovaške obrti, kasneje pa je šel samostojno pot, saj se z očetom nista dobro razumela.²¹ Žena Marija je Francu umrla januarja 1901 in še istega leta se je ponovno poročil. Z drugo ženo Marijo (roj. Arnol) nista imela otrok, zato je k sebi vzel svojega nečaka Janeza Krmelja (roj. 1909), ki je 6. 9. 1932 prevzel posest in kovaško obrt v Hotovljji. Franc Krmelj je v kovačiji koval tudi, ko jo je prevzel Janez Krmelj.

V kupni pogodbi beremo: »/.../ Kermelj Franc si izgovori za sebe vso

Kovači pred gostilno v Poljanah; pred letom 1936. Zgoraj levo Alojz Koprivec, zraven sorodnik, prav tako kovač. Ostali nepoznani. (vir: osebni arhiv Tadeje Šubic in Helene Engelman)

- 14 Kasneje je bilo iz hotoveljske grape veliko vode speljane v loški vodovod.
- 15 Pavlovec, Udarjanje kovaških kladiv.
- 16 Alojz Demšar navaja, da ja bila hiša zgrajena po letu 1926, vendar na reambulančnem katastru za Kranjsko, ki praviloma vsebuje indikacijske skice (iz leta 1868), kovačije v Hotovljji na njem še ni vrisane (Jesenko Filipič, 2020).
- 17 Od kod so Fajglji prišli v Hotovljo ni podatka, vemo pa, da začetki kovaške obrti v Hotovljji segajo v leto okoli 1870. Po priimku lahko sklepamo, da so prišli s Primorske. Na vezanost na Primorsko kaže tudi zapis v kupni pogodbi z dne 10. 1. 1932: »Uršula Fajgel umrla med drugo svetovno vojno nekje v Trstu.«.
- 18 Demšar, Ob bistri Hotovljji je mlin, str. 46.
- 19 Pogovor s Francem Krmeljem, bratom kovača Pavleta Krmelja. Zvočno gradivo.
- 20 Bernarda Jesenko Filipič navaja, da sta imela tri sinove, a sta dva kmalu umrla; Franc še ne star 4 leta (7. 8. 1896–4. 5. 1900), Janez pa dan po porodu (23. 6. 1897–24. 6. 1897). Preživel je le sin Matevž.
- 21 O zgodbi kovača Matevža Krmelja in njegovih potomcih pišem v naslednjem delu prispevka.

Tabla: Orodni kovač Pavle Krmelj; naslikal Ive Šubic. (vir: osebni arhiv T. Šubic in H. Engelman)

Pomočniški izpit Pavleta Krmelja, 1954.
(vir: osebni arhiv T. Šubic in H. Engelman)

kovaško orodje, ki se nahaja v kovačnici pri onem ognju, katerega si bo obdržal za sebe /.../ Kermelj Franc si izgovori za sebe izključljivo dosmrtno pravico stanovanja v sobi nad prodano kovačnico, prosto pot do tega prostora, izključljivo uporabljaje enega ognja pri vratih v prodani kovačnici /.../, souporabo velikega kladiva in vrtalnega stroja, izključljivo uporabo malega brusa /.../«. ²²

Na kovačiji sta med drugimi delala tudi moža sester Janezove žene Marije, tet Angele in Pavle, roj. Jesenko. Zaradi pritiskov takratne oblasti na obrtnike po 2. svetovni vojni, ko niso smeli zaposlovati drugih delavcev, sta strica Alojz Koprivc in Maks Demšar ²³ kot kovača odšla delat v tržiško tovarno kos TOKOS. ²⁴ Po kovaškemu mojstru Janezu Krmelju je kovačijo prevzel in vodil njegov sin Pavle Krmelj.

22 Kupna pogodba med strankami Franc Kermelj, Janez Kermelj in njegova žena Marija (rojena Arnol).

23 Demšar Maks (rojen 24. 2. 1910, Malenski Vrh 8; umrl 13. 7. 1962, pokopan v Križah). V Statusu je vpisan kot kovaški pomočnik. 1. 10. 1939 se poroči z Angelo Jesenko z Bukovega Vrha 5, prej 7. Po poroki sta v bližini kovačije zgradila manjšo hišo, ki dobi hišno številko Bukov Vrh 37. Po letu 1950 se družina preseli v Žiganjo vas. Maks je šel na delo v Tržič pred ostalo družino. Njegovi otroci (4 od 5) danes živijo v okolici Tržiča. Alojz Koprivc se poroči 12. 2. 1939 s Pavlo (rojeno 26. 6. 1914) Jesenko, Bukov Vrh 5, prej 7. Družina se po 2. svetovni vojni preseli na Pristavo pri Tržiču, kjer danes živita njegovi hčeri (Jesenko Filipič, 2020).

24 Pogovor z Bernardo Jesenko Filipič. Pisna korespondenca z avtorico prispevka.

Kovači v Hotovljji; z leve: Pavle Krmelj, Martin Lešnjak – Štrucar, Janez Krmelj, Jože Strel – Strela, Janezov brat Donat Krmelj, Ludvik Buh – Rafl in Janez Podobnik – Orel, okoli 1955 (*vir: osebni arhiv Tadeje Šubic in Helene Engelman*)

Domače ime Pr' Pekalc se je iz Planine preneslo v Hotovljo, kjer se še danes tako reče. Kot se spominja Franc Krmelj, mlajši brat Pavla Krmelja, so bližnji domačini njihovi domačiji rekli tudi Par' kovač.²⁵

Janez Krmelj (roj. 1909) in njegova žena Marija sta imela 7 otrok. Njun sin Franc Krmelj²⁶ pripoveduje, da je zanimanje za delo v kovačiji kazal le njegov starejši brat, drugorojeni sin Pavle. Ostali otroci v kovačiji niso veliko pomagali, saj so imeli druge interese. Sam je največ pomagal pri pripravi na obrtne razstave, ki so potekale v takratni Jugoslaviji. Oče je svoje izdelke največkrat razstavljal v Ljubljani in Kranju pa tudi v Zagrebu. Spominja se, da so bili njihovi izdelki večkrat nagrajeni. Eno od kranjskih razstav je obiskal tudi Tito, ki se je še posebej zanimal za njihove kovaške izdelke. Očeta Janeza Krmelja se spominja kot strogega in doslednega kovaškega mojstra, ki pa se je z vsemi dobro razumel. Osnovno kovaško znanje je pridobil pri svojem stricu Francu Krmelju, ki pa ga je, tako kot pri vsaki obrtni dejavnosti, sam nadgrajeval skozi leta dela. Pripoveduje, da so mu pri razvoju izdelkov in njihovi kakovosti svetovali tudi drugi strokovnjaki. Kot izkušen kovaški mojster je bil član komisije pri Obrtni zbornici, ki je podeljevala mojstrske nazive za gorenjsko regijo.²⁷ O popolni pripadnosti kovaškemu poklicu

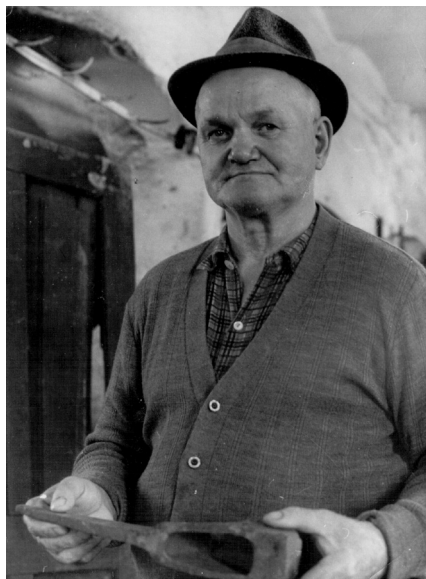
25 Pogovor s Francem Krmeljem, bratom kovača Pavleta Krmelja.

26 Franc Krmelj, četrto rojeni otrok v družini, je po poklicu avtomehanični delovodja, sicer pa tudi inovator.

27 Pogovor s Francem Krmeljem, bratom kovača Pavleta Krmelja. Zvočno gradivo.

Pavle Krmelj – Pekalc – v svoj kovačiji.
(vir: osebni arhiv T. Šubic in H. Engelman)

Janez Krmelj – ata Pekalc.
(vir: osebni arhiv T. Šubic in H. Engelman)

pa priča spomin Helene Engelman na svojega deda Janeza. Dobro se ga spominja, ko je bil bolan in je ležal v postelji, je po udarcih kovaškega kladiva točno vedel, katero orodje in koliko so ga tisti dan skovali v kovačiji.

Kot omenjeno, se je edini od otrok kovaštva učil Pavle Krmelj, ki se je že v mladosti odločil, da bo nadaljeval družinsko tradicijo in se izučil za kovača. Pomočniški izpit je opravil leta 1954, a je v kovačiji delal že prej. Ker je ob delu zaključil ekonomsko šolo, je šel za 14 dni delat v trgovino Merkur na Mestnem trgu v Škofji Loki, a mu to delo ni ustrezalo in se je vrnil v kovačijo. Mojster Janez je obrt predal svojemu sinu Pavlu leta 1974. Zapustil mu je kovačijo in za namen kupil parcelo s hiško ob njej. Slednjo so podrli in na njenem mestu je Pavle zgradil hišo, v kateri je kasneje živel s svojo družino.

Krmeljeva kovačija ob Hotoveljščici v Poljanski dolini je imela svojo vodo in elektriko. Spremembe na kovačiji se pojavijo najverjetneje po poplavih 1926, ko je voda odnesla del kovačije. Stavba se je iz kvadratnega tlorisa spremenila v pravokotnega, s čelno orientacijo sever-jug ob desni breg Hotoveljščice.²⁸ Po podatkih in risbah iz leta 1922 so stroje v kovačiji poganjala štiri vodna kolesa – prvi dve sta poganjali po en brus za sekire, tretji kovaško kladivo, četrti pa kovaški meh in ventilator.²⁹ Kasneje so na transmisijsko os delovali trije, več kot sto let stari norci, vzmetna kladiva, ki jih poganja vodna sila. Z desetletji se je delo v kovačiji v določeni meri posodobilo, ko je meh na kovaških ognjiščih nadome-

28 Pogovor z Bernardo Jesenko Filipič. Pisna korespondenca z avtorico prispevka.

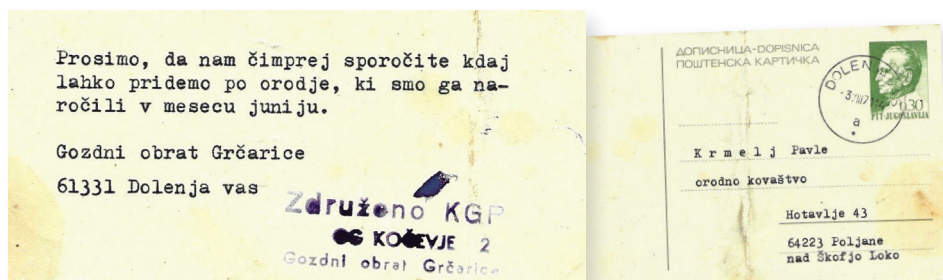
29 Demšar, Ob bistri Hotovlji je mlin, str. 46–47.

stila električna. Da se je delo nekoliko poenostavilo, kaže primerjava, da je Pavletov oče za izdelavo ene sekire potreboval dve uri, Pavle pa le eno. V zanimivem posnetku iz kovačije v Hotovljah in intervjuju Pavle Krmelj razlaga:

»Način dela se je precej spremenil, posebno tehnologija. Recimo, kar sem se jaz učil pred tridesetimi leti, je danes vse drugače /.../ Od postopka je odvisen tudi kvaliteten izdelek. Danes ne uporabljamo več nobenega železa, ampak uporabljamo v glavnem samo jeklo. Včasih smo rabili železo in jeklo skupaj in ju varili. Današnji postopek je boljši, saj ne more priti do različnih deformacij sekir, cepinov /.../ Sekira se je včasih delala iz dveh kosov. Iz železa, železna so bila ušesa, potem pa je bilo treba jeklo zvariti. /.../ Potrebe tržišča so se danes precej spremenile, predvsem v obliki in teži (orodja). V veliko pomoč delavcem je danes motorna žaga, zato je potrebno izdelovati lažje sekire, povprečno nekoliko več od pol kilograma.«

Pavle Krmelj v prispevku opiše postopek izdelave sekire:

»Najprej je potrebno material razrezati na komade, potem segret v peči, ušesa prebit, odsekati, obdelati ušesa, sekiro »potegniti«, kot pravimo po kovaško, kaliti, brusiti, polirati, polakirati in tako naprej. Pri vsem je najpomembnejše, da material ne pregori, kot pravimo, pa kaljenje in brušenje.«

Dopisnica z naročilom orodja za Gozdni obrat Grčarice.

(vir: osebni arhiv T. Šubic in H. Engelman)

Kot izvemo je bilo v tistem času povpraševanje trga večje, kot je bila produkcija v kovačiji. Njihovo orodje so uporabljali gozdni delavci v Črni gori, Gorskem Kotarju, snežniških gozdovih, na Pokljuki idr. Pavle pravi, da se s poštenim delom da dobro zaslužiti, a se mladi kljub temu ne odločajo za ta poklic. Delo ob kovaškem ognjišču, nakovalu in kladivu je sicer naporno, toda nobeno delo ni pretežko, če ga opravljaš z ljubeznijo.³⁰

Sorodnika, kovača, Pavle Krmelj in Matevž Krmelj, sta oba delovala v Poljanski dolini, a si zato nista bila prava konkurenca. Vsak je izdeloval določene kose orodja, kot sta se dogovorila, in tako oba pokrivala tržišče. Zalagala sta gozdna gospodarstva in trgovine Merkur. Pavle je prodajal vse do Mljet, delal je

30 Golob, *Kovač Pavle Krmelj*.

za gozdno gospodarstvo Rijeka in Delnice (Gorski Kotar), veliko pa tudi za Postojno. Precej naročil je prišlo kar po pošti. Zelene oblike sekire so mu stranke poslane izrezane iz kartona ali pločevine; na zadnjo stran vzorca so naročniki kovaču napisali naslov in svoje naročilo. V kovačiji so primarno izdelovali gozdno orodje, kasneje pa tudi vrtno (srpe, motike, orodje za okopavanje vrta in vinogradov).³¹

Imel je kar nekaj pomočnikov, dva od njih sta bila specialisti za kaljenje. Ko je bilo naročil več, je delalo vseh 5 pomočnikov (Marjan, Plankc', Štrucar, Ludvik in Mačk).

Jeklo so dobili iz Raven na Koroškem in nekaj z Jesenic, za kurjavo na ognjiščih in v pečeh so uporabljali oglje ter koks. Za prvo obdelovanje so morali material popolnoma razžariti, kar je bilo mogoče samo v peči, obloženi s šamotno opeko, ki so jo vsako leto menjali. V njej je temperatura dosegala okrog 1000 stopinj in rokovanje s takim kosom jekla je bilo zelo naporno. Tadeja Šubic se spominja časov, ko je komunikacija potekala samo po stacionarnem telefonu, ki ga ni imela vsaka hiša, in po pošti. Ko so na primer na železniško postajo v Škofjo Loko s tovornim vagonom pripeljali koks, so dostavo po telefonu sporočili na pošto v Poljane, od tam pa so obvestili kovača, da je tovor prispel. S kamionom so ga nato šli iskat, na kovačiji pa spravili v nadstrešku.³² Pripovedovanje Pavlovih hčera kaže na močno prepletenost družinskega življenja s hišno obrtjo. Spominjata se, da so imeli poleti na kovačiji 14 dni kolektivnega dopusta, ko so z družino odšli na morje. Pred tem so kovačijo vedno pospravili in obnovili šamotno peč, občasno so delavnico tudi pobelili. Sicer pa je delo v kovačiji potekalo celo leto, od jutra do večera, tudi Tadeja in Helena sta veliko pomagali. Spominjata se nekaterih lažjih del in postopkov, pri katerih sta pomagali očetu (izdelava malarinov, zaključni postopki pri izdelavi sekir, lakiranje in sušenje, prekladali sta vreče oglja ...).

Pavle Krmelj je želel, da bi kovačijo prevzela hči Helena, a se za ta poklic kljub tehnični izobrazbi ni odločila. V kovačiji je tako izučil kovača Franca Bizovičarja, ki naj bi po odsluženem vojaškem roku kovačijo prevzel, a je mojster Pavle prej nepričakovano umrl, star 46 let. Z njegovo pomočjo je Pavlova žena Anica kovačijo vodila še nekaj časa po moževi smrti. Franci je kasneje v bližini postavil svojo hišo s kovačijo in od Krmeljevih odkupil orodje za delo ter zgradil sodobno kovačijo.³³ Vse od leta 1986 tako v Hotovlji deluje orodno kovaštvo Bizovičar, ki je prav tako znano po celi Sloveniji in v tujini. Tudi danes izdelujejo standardna ročna gozdarska orodja, orodja za delo v gradbeništvu in kmetijstvu. Ob klasičnih pa izdelujejo tudi bolj zahtevne, unikatne kovane izdelke.³⁴ Kovačija v Hotovlji danes ne deluje več, Tadeja Šubic in Helena Engelman in drugi sorodniki pa hranijo arhiv kovačije in spomine na družinsko obrt.

31 Intervju s hčerama kovača Pavleta Krmelja Heleno Engelman in Tadejo Šubic. Zvočno gradivo.

32 Intervju s hčerama kovača Pavleta Krmelja Heleno Engelman in Tadejo Šubic. Zvočno gradivo.

33 Prav tam.

34 Bizovičar, spletni vir.

Zgodba kovačev Krmelj v Logu nad Škofjo Loko

Kakšna pa je zgodba kovačije v Logu?

Matevž Krmelj je bil rojen v Hotovlji leta 1899. Zgodaj, ko je bil še otrok, mu je umrla mama Ana Eržen in oče se je ponovno poročil z Marijo Frelih iz Kopačnice. Kot piše Janko Maček je to razrahljalo odnose med očetom in sinom. Čeprav se je na kovačiji v Hotovlji pri očetu Janezu izučil kovaške obrti, je po poroki z Ano Košir iz Loga v Poljanski dolini za nekaj let odšel v Žužemberk, kjer je delal kot kovač in izpopolnjeval pridobljeno znanje. Na prigovarjanje očeta Janeza se je mlada družina vrnila v Poljansko dolino, a kmalu, leta 1926, je Matevž v Logu kupil opuščen mlin in vzpostavil kovačijo ter skromno stanovanje za svojo družino. Kmalu je v bližnji in daljni okolici postal znan kot odličen izdelovalec različnega rezilnega in gozdarskega orodja. Kot je značilno za težak kovaški poklic, je tudi Matevž v svoji delavnici delal od zgodnjega jutra pa do večera. Pri delu sta mu pomagala pomočnik Martin in

Matevž Krmelj (1899–1941).

(vir: osebni arhiv Mateje in Jožeta Krmelja)

Leta 1926 je Matevž Krmelj v Logu nad Škofjo Loko kupil mlin in postavil svojo kovačijo.

(vir: osebni arhiv Mateje in Jožeta Krmelja)

Mladi Matevž Krmelj (1932–2014). (vir: osebni arhiv Mateje in Jožeta Krmelja)

vajenec, občasno tudi žena Ana, ki je bila »navajena poprijeti in ni bila zato nič slabe volje, saj je vedela, da je od njihove obrti odvisno blagostanje družine«. ³⁵ Matevž Krmelj je bil zelo napreden človek, njegov hiter napredek pa je pri sovaščanih zbuja zavist in kritičen pogled. Nekaj let pred vojno je sezidal novo hišo, ki je bila najmodernejša v dolini. Preuredil je delavnico in izkoristil vodno energijo. Že pred vojno je postavil svojo lastno elektrarno na istosmerni tok. Na domačiji je luč svetila, ko še nikjer okrog ni bilo elektrike. V tistem času je bil tudi edini na vasi, ki je imel motor. Beremo lahko, da »marsikdo ni mogel skriti zavisti, ko ga je videl, kako se je v nedeljo peljal z ženo k maši v Poljane«. ³⁶ Tudi pri prodaji je bil napreden in izdelke je približal svojim kupcem – prodajali so jih v trgovinah in na sejmi, po bližnjih naseljih pa so sekire in drugo orodje raznašali kar otroci. Poleg svoje naprednosti in garaškega dela je Matevž izstopal tudi po svoji zgovornosti in neposrednosti. Vedno je izrazil svoje mnenje in zaradi te svoje naprednosti in trdnosti je bil marsikomu trn v peti.

Bil je družinski oče, čeprav je za otroke večinoma skrbela mama. Z ženo Ano sta imela 10 otrok, a so štirje zgodaj umrli za otroškimi boleznimi. Za šest otrok, Marijo (1924), Ivanko (1927), Vido (1931), Matevža (1932), Valentina (1934) in Marjana (1935), je bilo dobro preskrbljeno. Bili so bistri in šola, ki so jo obiskovali v Poljanah, jim ni delala težav, staršem pa so bili vajeni pomagati pri težaškem

³⁵ Maček, Kako se je začelo, str. 21.

³⁶ Prav tam, str. 22.

Matevž Krmelj s svojimi kovaškimi pomočniki okoli leta 1960.

(vir: osebni arhiv Mateje in Jožeta Krmelja)

delu. Vojni čas pa je družini Krmelj v Logu prinesel težko in tragično obdobje. Ker je oče Matevž zagovarjal kapitalistični način dela in je na prvo mesto vedno postavil posel, so na večer 14. oktobra 1941 h Krmeljevim prišli partizani in ga odvedli. O dogodkih tiste noči je veliko neznank, najverjetneje pa so ga preko Visokega peljali na Kovski Vrh.³⁷ Po mučenju in usmrtitvi so ga pokopali v Dolu, na zemljišču lastnika Franca Kržišnika-Mežnarja z Bukovega Vrha. Mežnarjevi za grob niso vedeli vse do pomladi 1942, ko jim je zanj povedal Kožuhov hlapec. Po odkritju mesta pokopa sta ga mama Ana in desetletni sin Matevž šla iskat, prekopali so ga v družinski grob na pokopališču v Poljanah.³⁸

Za družino je sledilo težko obdobje, saj je ostala brez moža in očeta. V tem času je imela izjemno vlogo mama Ana, ki je skrbela za otroke, dom in kovačijo. Kovaštvo ni zastalo – v kovačiji je delal pomočnik Martin, Ana pa je hodila v Škofjo Loko po nakazila za material. Ker je bila kasneje tudi ona osumljena sodelovanja z Nemci, je družina za nekaj časa odšla v Škofjo Loko. Živel so pri Balantiču na Spodnjem trgu, nato pa pri Andrejkovih v Karlovcu. Za preživetje je mama klekljala, pomagali pa so tudi otroci. Septembra 1945 se je družina končno lahko vrnila domov v Log, v izropano hišo in kovačijo. Leta 1946 so oblasti zaplenile domačijo in v njej je začel kovati kovaški mojster Lojze Sedej iz Hobovš v Poljanski dolini, ki pa nikoli ni bil sprejet pri domačinih. Po šestih mesecih je kovačijo zapustil in ta je nekaj časa ostala prazna. Kot pripovedujeta Jože in

37 Prav tam, str. 24.

38 Vir: Frančiška Ramovš, rojena 1926, pri Mežnarji je živela med leti 1934 in 1972. Živi Suša 11.

Matevž Krmelj pri delu, v 90. letih. V tem času je v kovačiji kot pomočnik delal tudi Jože Krmelj. (vir: osebni arhiv Mateje in Jožeta Krmelja)

kovačijo, v spodnjih prostorih, kjer je bila žganjarna, a mu oče tega ni dovolil. Tako sta se Matevž in Katka odselila ter odšla živeti na kovačijo v Logu. Leta 1962 je v njej začel delati kot najemnik, sedem let kasneje pa je od države odkupil prej njihovo hišo in kovaško delavnico. Zaradi njegove delavnosti in sposobnosti so oblasti nekoliko spremenile odnos do njega in mu za odkup ponudile razmeroma ugodne pogoje.³⁹ Že okoli 1965 je na novo postavil elektrarno, zelo kmalu ob kovačiji tudi hišo. Jože pripoveduje, kako cenjeni so bili včasih kovači in so zato tudi dobro zaslužili. Sekira je bila v tistem času eno pomembnejših orodij, cena ene je dosegala ceno enega metra drv. Matevž je izdeloval orodje najboljše kakovosti, poleg tega so pa garali *»kot konji«*. Z električno energijo so na kovačiji

Mateja Krmelj je kovaški mojster Sedej kasneje v svoji kovaški delavnici za kovačijo Krmelj izdeloval manjše serije orodja – motike, babce za klepanje kos idr.

Težke življenjske razmere so družino Krmelj spremljale dolgo obdobje in predvsem otroke močno zaznamovale.³⁹ Med njimi pa je sina Matevža zaznamovala tudi ljubezen do kovačije. Že zelo zgodaj je začutil željo, da bi nadaljeval očetovo delo in postal kovač. Ker je bil zaradi težkega življenja šibke postave, je najprej začel delati v tovarni LTH. Najprej so ga dali delati v kuhinjo, da je *»mal k seb' prišel«*⁴⁰ in šele pri sedemnajstih letih je postal kovaški vajenec pri mojstru Janezu Krmelju v Hotovljah;⁴¹ učna doba je trajala do njegovega dvajsetega leta.

Matevž Krmelj in žena Katka (rojena Demšar) sta najprej živela pri Cvelfarju, v Katkini domači hiši, kjer je bila gostilna. Oče je želel, da bi Katka prevzela gostilno, Matevž pa je najprej nameraval tam postaviti svojo

39 Podrobnejše opisano zgodbo družine Krmelj v Logu in dogodke tistega časa lahko preberemo v članku Maček, Janko (2009): Kako se je začelo, str. 18–28.

40 Pogovor z Matejo in Jožetom Krmeljem, bratom kovača Pavleta Krmelja. Zvočno gradivo.

41 Franc Krmelj pripoveduje, da se še spominja, da je Matevž v času vajeništva živel pri njih in se učil kovaške obrti skupaj s Tineto Končanom, ki sedaj živi v Kanadi.

42 Maček, Kako se je začelo, str. 28.

Jože Krmelj je vodenje kovačije prevzel leta 1991.
(foto: Katja Jemec; za arhiv Rokodelskega centra DUO Škofja Loka)

zamenjali tudi prej na vodni pogon delujočega norca. Matevž je novega kupil v Kamniku, ki so ga pripeljali z Dunaja. Jože pravi, da je ta norc še danes paradni konj kovačije in na njem prebije vse sekire.

Zaradi kasnejše mehanizacije gozdnega dela in sprememb na trgu je Matevž Krmelj kovaški program rezilnega in gozdarskega orodja razširil še na izdelavo slikopleskarskega, zidarskega, kamnoseškega in mesarskega orodja. Primarno pa so kljub vsemu izdelovali orodje, predvsem sekire, za gozdna gospodarstva po celi Sloveniji. Naročil je bilo toliko, da izdelkov niso imeli v nobeni trgovini. Danes kovačija Krmelj za gozdna gospodarstva in Zavod RS za gozdove še vedno izdeluje odkazilna kladiva. Dolgo so sodelovali z Merkurjem, danes pa še vedno delajo za zadrugo in sekire izvažajo v Nemčijo.

Mateja se spominja, kako je kot majhna deklica sedela ob kovaškem ognjišču in gledala »atija«, kako dela. S sestro Alenko sta celo svojo mladost pomagali v kovačiji. Predvsem Mateja je bila rada v delavnici in spominja se, kako sta s sestro še med poletnimi počitnicami na kovačiji veliko pomagali. Z razširitvijo programa kovaških izdelkov je Mateja pomagala predvsem pri izdelavi zidarskega orodja, motik in lopatic za kitanje, pri čemer je bilo veliko dela s sestavljanjem, hkrati pa je bilo to manj zahtevno delo. Mateja Krmelj ima v kovačiji tudi danes pomembno vlogo. Izdeluje svojo linijo lahkega orodja in je odgovorna za nadzor končnih izdelkov. Skrbi tudi za administracijo in poslovno vodenje podjetja, a kot pravi, je še vedno najraje v delavnici.

Danes je gonilna sila kovačije skupaj s svojo ženo Matejo Jože Krmelj. Jože (roj. Benedičič) je doma iz Selške doline. Izučil se je za mizarja in delal v Alplesu v Železnikih. V salonu pohištva je prvič zagledal Matejo, ko je z mamo prišla po

pohištvo. Kasneje sta se srečala še nekajkrat v Škofji Loki, Jože je bil vmes še pri vojaki, po odsluženem roku pa sta »prišla skup« na veselici v Železnikih, pripovedujeta Mateja in Jože. Poročila sta se leta 1984 in zaradi družinske tradicije je Jože prevzel priimek Krmelj, kar kaže na močno prepoznavnost družinskega imena, ki jo rodbina gradi skozi vse kovaške rodove. Jože je kot pomočnik že pred poroko delal pri svojem tastu, hkrati pa hodil v službo v Alples. Pravi, da že celo življenje dela po dvanajst ur in da se kovaškega dela lahko naučiš le s prakso, delom v kovačiji. Matevž Krmelj je vodenje kovačije zetu Jožetu predal v začetku leta 1991 in tudi po upokojitvi je v njej še vedno delal, a se nikoli ni mogel zares sprijazniti, da ni več njen vodja. Ker je Jože prej v kovačiji delal kot pomočnik in opravljal pomožna dela, se je ob prevzemu moral večino stvari naučiti sam. V veliko pomoč sta mu bila njegov talent in dejstvo, da je ob delu z mojstrom Matevžem opazil podrobnosti, ki jih drugi niso, ter s svojo zvedavostjo razumel, kaj dela. Pravi, da *»če pri kovaškem poklicu nimaš te mehkobe, smisla za oblikovanje, posluha, ne gre. Jaz ko kujem, jaz kar plavam /.../, sam to maš v sebi, tega se ne da naučit. Fotr je bil pa tud tak, mehak. Bil je genij za kovanje, zato je pa lahko tako kvaliteto delat«*.⁴³

V kovačiji sta danes stalno zaposlena dva pomočnika, »naš Pavle pa naš Peter«. V ospredju je »družinski« način dela in izdelki niso masovno kovani. Vsak kos je iz najkakovostnejšega jekla, ročno izdelan na tradicionalen način. Krmeljeva kovačija je čaroben prostor, prežet z družinsko tradicijo in kovaškim znanjem vseh generacij. Prostor z več kurišči, mogočni stroji, kovaško orodje, mizarska delavnica in razstavna galerija kažejo popolno predanost delu in stremljenje k izdelavi unikatnih ročno izdelanih vrhunskih izdelkov. Tradicionalno znanje in kovaško delo je mojster Jože Krmelj nadgradil in kovačijo Krmelj postavil med najboljše. Za svoje delo je kovačija Krmelj leta 2012 prejela priznanje zlata vitica, ki jo Obrtno podjetniška zbornica Slovenije bienalno podeljuje najboljšim roko-delcem za njihove dosežke na področju domače in umetnostne obrti ter za njihovo življenjsko delo.

Danes so posebna odlika kovačije Krmelj rustikalni izdelki – jeklene sekire in mačete, železne ponve ter oblikovalsko izdelani noži iz damaščanskega jekla. Prav slednji kovačijo uvrščajo na svetovni zemljevid, saj so odraz izjemne kakovosti in znanja. Izdelovanje damaščanskega jekla je več tisoč let stara tehnika, ki se je v nespremenjeni obliki ohranila do danes. Postopek kovaškega varjenja jekla je zahteven, zanj sta potrebni stoodstotna zbranost in natančnost, opisuje Jože Krmelj, ki se je te tehnike učil pri Primusu Haderju iz avstrijskega mesta Dorfstetten, enem najbolj znanih kovačev v Evropi. Ta je že v času mojstra Matevža prihajal h Krmeljem na kovačijo. Primus Hader je povezovalni člen skupnosti kovačev sosednjih držav, s katerimi se srečujejo večkrat na leto. Srečujejo se tudi na bienalnem kovaškem sejmu v Ybbsitzu, kamor Jože in Mateja hodita že

43 Intervju s kovačem Jožetom Krmeljem in Matejo Krmelj. Zvočno gradivo.

Nož iz damaščanskega jekla. (foto: Katja Jemec; za arhiv Rokodelskega centra DUO Škofja Loka)

več kot dvajset let. Na enem od obiskov je Jože videl nože iz damaščanskega jekla in se začel zanimati za to tehniko. Leta 2010, med božičem in novim letom, ko imajo v kovačiji proste dni, se je te tehnike šel učiti h kovaškima kolegoma Primusu Haderju in Erwinu Wurmu v Avstrijo.⁴⁴ Pravi, da mu kot kovaču ta tehnika že od samega začetka predstavlja izjemen izziv. Učenje teorije v tujem jeziku je predstavljalo še dodaten izziv, a dobra tehnična podkovanost in kovaško znanje sta mojstru Jožetu omogočila, da je tehniko kovanja damaščanskega jekla dokaj hitro osvojil. Pravi, da pri tem delu ni bližnjic in kadar kuje damaščansko jeklo je v kovačiji vedno sam. Zahteven tehnološki postopek kovaškega varjenja dveh vrst jekla pri 1500 stopinjah Celzija zahteva popolno zbranost. Izjemno zahtevna tehnika pa izdelovalca nagradi s končnimi izdelki, pravi Jože. Visoko kakovostna rezila so posebna tudi zaradi svoje estetske vrednosti – ob stiku s kislino na rezilu nastanejo značilni vzorci, ki so neponovljivi. Končno podobo damaščanski noži dobijo v kombinaciji z ročno izdelanimi ročaji in nožnicami iz prestižnih materialov. Zaradi vseh teh dejstev je damaščansko jeklo v zgodovini pridobilo sloves magičnega, tehniko pa obvladajo le redki kovaški mojstri. Vsak izdelek je neponovljiv, izdelki pa že tisočletje z izjemnimi lastnostmi predstavljajo prestiž. Med svojimi kovaškimi kolegi ima Jože posebno mesto tudi zato, ker slovi po tem, da izdeluje najtanjše damaščanske nože med njimi. Pravi, da to zato, ker ima toliko kovaške kilometrine kot nihče od njih. *»To j pa to, k tok kujem. To jim ni jasno, da jst lohke sto skir na teden nrdim /.../. To smo pr nm drgač, mi se zasučemo, delamo, garamo! Oni so pa večinoma vsi sami umetniki, to en tedn enga paca. To mi za kruh ne bi mel, a zastopš!«*

⁴⁴ Posnetek na povezavi prikazuje kovačijo mojstra Primusa Haderja, kjer se je Jože Krmelj učil tehnike kovanja damaščanskega jekla. Spletni vir: <https://www.strudengau.tv/der-messermacher/> pridobljeno dne 2. 3. 2020.

Jože pravi, da je sodelovanje z drugimi ustvarjalci vedno poseben izziv, »*to te zori*«. Sodelovanje z drugimi rokodelci (Matija Hiršenfelter idr.) in oblikovalci (Domen Slana, Jana Jocif, Toni Kancilija idr.) ter njihove visoke oblikovalske zahteve ga silijo, da dela vedno bolje in svoje delo nadgrajuje. Krmeljev ročno kovan nož iz damaščanskega jekla krasi poštno znamko, ki jo je Pošta Slovenije izdala 31. 1. 2020 v sklopu izdaj *Sodobni rokodelci Slovenije*.⁴⁵ Znamka je še en dokaz vrhunskosti in sodobnega nadgrajevanja bogate kovaške tradicije rodbine Krmelj.

Kovačija je za Krmeljeve način življenja. Težko fizično delo, celodnevni urnik, ki kovače potegne v brezčasje in garanje ...; ob tem pa sta prisotna sreča in ponos, da lahko kujejo in nadgrajujejo tradicijo svojih prednikov. *»Kovačija je težko in naporno delo. Morš imet močan srce in železno volo, če ne to ne gre ... Delamo pa radi. Po narav smo garači in komi čakamo, da bo pondelk, da gremo v delavnco. S hobijem živimo, ne z delom,«* skromno pove Jože Krmelj.

Zaključek

Kovaška obrt je ena pomembnejših rokodelskih dejavnosti na Škofjeloškem. Kljub temu da je bila v preteklosti veliko bolj razvejana kot danes, je ta še vedno prisotna. Iz prispevka lahko jasno razberemo, kako pomemben je prenos rokodelskega znanja med generacijami. To znanje se ne le ohranja, ampak se z vsako novo generacijo tudi nadgrajuje. Z gotovostjo lahko trdimo, da je rodbina Krmelj kovaška rodbina in s svojim delom so vsi kovaški mojstri pomembno vplivali na ekonomski razvoj območja ter na njegovo prepoznavnost. V širši javnosti je znano, da je Krmeljevo orodje eno najboljših, predvsem pa je sekira še vedno zaščitni znak vrhunske kakovosti. Ker se danes Mateja in Jože Krmelj ukvarjata tudi z organiziranjem kovaških delavnic in tečajev, v Log nad Škofjo Loko, to na prvi pogled neznano vas v Poljanski dolini, prihajajo ljudje iz celega sveta ter širijo glas o tej kovačiji, kjer izdelujejo vrhunsko rezilno orodje. Izjemnega pomena je zavedanje o nujnosti ohranjanja družinske rokodelske tradicije, ki ne pomeni nostalgičnega ohranjanja starih časov, ampak trdne temelje za današnje delo in izjemno dodano vrednost današnjih nosilcev obrti.

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki so z mano delili svoje znanje, spomine in delo. Hvala Ivanu Stanoniku, ki je zbral rodoslovne podatke, in Bernardi Jesenko Filipič za dopolnitve ter ostalo gradivo. Hvala Heleni Engelman in Tadeji Šubic, hčerkama kovaškega mojstra Pavleta Krmelja, ki sta pripovedovali o njihovem življenju na kovačiji, prispevali gradivo in delili osebne zgodbe, ter Francu

⁴⁵ Spletni vir: <https://www.posta.si/zasebno/znamke-in-filatelija/galerija/postna-znamka/73681/Sodobni-rokodelci-Slovenije-sodobno-oblikovanje-kovine;> pridobljeno dne 3. 2. 2020.

Krmelju za spomine na očeta Janeza in brata Pavleta Krmelja. Hvala Mateji in Jožetu Krmelju, hčerki in nasledniku kovača Matevža Krmelja, da sta z mano delila njuno zgodbo, spomine na mojstra Matevža, in za odgovorno nadaljevanje ter nadgrajevanje kovaške dediščine rodbine Krmelj.

VIRI IN LITERATURA:

- Bizovičar, orodno kovaštvo, na: <http://orodnokovastvobizovicar.si/>, dostop 1. 3. 2020.
- Blaznik, Pavle: O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja. V: *Loški razgledi* 6, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1959, str. 91–97.
- Demšar, Alojz: Ob bistri Hotovlji je mlin. V: *Vaščan : glasilo Krajevne skupnosti Poljane*, letnik 45, številka 126, Poljane : Svet Krajevne skupnosti, 2019, str. 43–47.
- Engelman, Helena; Šubic, Tadeja: Intervju s hčerama kovača Pavleta Krmelja Heleno Engelman in Tadejo Šubic. Zvočno gradivo posnela Katarina Sekirnik, 2:39:23, Sveti duh, 17. 2. 2020.
- Gašperšič, Jože: O nekdanjem žebjarstvu na bivšem Kranjskem. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 8, številka 1, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1960, str. 9–20.
- Golob, Tine: *Kovač Pavle Krmelj. Obzornik RTV Slovenija*, 0:4:18. Leto posnetka: neznano. Vir: osebni arhiv Helene Engelman.
- Hader, Primus [kovačija]: na <https://www.strudengau.tv/der-messermacher/>.
- Jesenko Filipič, Bernarda: Pogovor z Bernardo Jesenko Filipič. Pisna korespondenca s Katarino Sekirnik, 20. 4. 2020.
- Krmelj, Franc: Pogovor s Francem Krmeljem, bratom kovača Pavleta Krmelja. Zvočno gradivo posnela Katarina Sekirnik, 0:36:20, 7. 4. 2020.
- Krmelj, Jože; Krmelj, Mateja: Intervju s kovačem Jožetom Krmeljem in Matejo Krmelj. Zvočno gradivo posnela Katarina Sekirnik, 1:19:43. Log nad Škofjo Loko, 2. 3. 2020.
- Kupna pogodba med strankami Franc Kermelj, Janez Kermelj in njegova žena Marija (rojena Arrol) : Notarski zapis Števo Šink, poslovna št. 2494, št. zapisnika 464.* Davčna uprava Škofja Loka, 6. 9. 1932. Osebni arhiv Helene Engelman in Tadeje Šubic.
- Maček, Janko: Kako se je začelo. V: *Zaveza : glasilo Nove slovenske zaveze*, letnik 19, številka 75, Ljubljana : Nova Slovenska zaveza, 2009, str. 18–28. Spletni vir: https://www.zaveza.si/zaveza-st-75/#kazalo_-2-kako-se-je-zacelo.
- Pavlovec, Rajko: Udarjanje kovaških kladiv [1980/1981]. Članek, neobjavljeno delo. Osebni arhiv Tadeje Šubic.
- Planina, France: Obrt in gostinstvo na loškem ozemlju. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 79–94.
- Sodobni rokodelci Slovenije. Spletni vir: <https://www.posta.si/zasebno/znamke-in-filatelija/galerija/postna-znamka/73681/Sodobni-rokodelci-Slovenije-sodobno-oblikovanje-kovine>, dostop 3. 2. 2020.
- Šifrer Bulovec, Mojca: Kratka zgodovina železarstva in kovaštva na Loškem. V: *Kuj me življenje, kuj ...* [katalog ob istoimenski razstavi, nastali v sodelovanju s Sekcijo Plamen pri Društvu za varilno tehniko Ljubljana], Škofja Loka : Loški muzej, 2013.

Summary

»You must have a strongheart and iron will«

The blacksmith tradition of the Krmelj family in the Poljana valley

The Krmelj smithy in Log in the Poljana valley is one of the best-known toolmakers in Slovenia and in 2020 celebrates 150 years of the blacksmith tradition. This smithy is one of the few still working in the country and the only one that continues the long tradition of blacksmithing by the Krmelj family, dating back to at least the second half of the 18th century. Although the smithy in Log is the only Krmelj one in which forged products are still being made, there remain rich memories of the one that operated in Hotovlja until 1983.

The Krmelj blacksmiths have long been famous for forging exceptional and varied high quality cutting tools, and each generation has added its own characteristics and adapted to the needs of the time in which it operated.

Through an historical outline of the development of the iron working and blacksmith trades in Škofja Loka, the article describes the family stories of two smithies in the Poljanska Valley. The former operated in Hotovlja for over two hundred years until 1983. This was led by Pavle Krmelj as the last blacksmith, and his daughters Tadeja Šubic and Helena Engelman have told the story of the smithy and work there. The story of the smithy in Log above Škofja Loka begins in 1926, when Matevž Krmelj bought an old mill there and turned it into a smithy. Today, this is run by Mateja Krmelj, the granddaughter of blacksmith Matevž, and her husband Jože Krmelj. Master blacksmith Jože Krmelj improved his traditional knowledge and blacksmithing work and made the Krmelj smithy among the best.

The contribution emphasizes the importance of transferring craft knowledge across generations. This knowledge is not only thus preserved but also supplemented with each new generation. It can be said with certainty that the Krmelj family is a blacksmith family and, through their work, all the master blacksmiths have had a significant impact on the economic development of the area and its visibility. It is generally known that a Krmelj tool is one of the best and, above all, their axe is still a trademark of superior quality.

The Krmelj smithy was a way of life. With its hard physical work and all-day schedule, joy and pride at being blacksmiths and furthering the traditions of their ancestors are strongly present.